

EL CASTELL D'AMPOSTA. NOTA PRELIMINAR

M^a MAR VILLALBÍ PRADES

Conservadora d'arqueologia del Museu del Montsià

TONI FORCADELL VERICAT

PERE LLUÍS ARTIGUES CONESA

Col·laboradors del Museu del Montsià

El Castell d'Amposta (Montsià) s'edificà al marge dret del riu Ebre, en una prominència de la terrassa quaternària, en un punt on el riu s'estreix, a pocs quilòmetres de la desembocadura. Les seves coordenades UTM són 31T BF958191 ¹ i té una alçada d'11 m sobre el nivell del mar. El recinte actualment està situat al bell mig del nucli urbà i centre històric; s'hi accedeix, a peu pla, pel costat mateix de l'entrada a Amposta pel Pont Penjat.

Es troba en el punt estratègic d'articulació entre la mar Mediterrània, i la vall de l'Ebre, on la navegació fluvial va permetre des de temps antic el desenvolupament d'un important comerç vers l'interior peninsular.

En successives èpoques, l'Ebre i les zones properes han estat frontera: pels tractats comercials entre els romans i els cartaginesos, com a límit nord de la marca superior d'Al-Andalus durant la dominació àrab, i posteriorment, a principis del s. XIII, com a línia d'expansió territorial cristiana cap al sud.

Les característiques i la situació estratègica de l'indret han determinat així una ocupació antiga i continuada al llarg del temps: íbers, àrabs, cristians ...

El recinte del Castell se situa, com hem dit, en un sortint rocós de les terrasses quaternàries: la seva base està formada per un conglomerat de còdols, en alguns llocs poc compactes, cobert per un nivell d'argila en procés d'enduriment (tapàs) on habitualment es localitzen nivells arqueològics (ibèrics). Aquest subsòl, força irregular, forma a la zona central una base plana que es converteix en abrupta a la zona nord i oest, a causa del fort desnivell de la roca mare, i en cingle en la part que dona al riu (fig. 1).

1. Servicio Geográfico del Ejército. Hoja 32-20 (522), Tortosa. Escala 1:50.000.

Quant a la toponímia de l'indret no hi ha acord; així, mentre Alcover recull una etimologia derivada del llatí *amni imposita*, «posada vora el riu», la Gran geografia comarcal de Catalunya (vol. XIII) dóna *adostas*, «lloc de parada», i J. Bosch *emporium ostii*, «mercat a la desembocadura»; sols la proposta de P. Balañà li adjudica una filiació d'origen àrab, derivant el nom de l'àrab vulgar *am-busta*, i aquest de l'àrab clàssic *al-wusta*, «la (localitat) situada enmig».

LES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES

L'any 1983, l'Ajuntament d'Ampostà va comprar el recinte del Castell amb la intenció de recuperar un espai urbà central, i el dotà amb equipaments culturals.

L'interès del Castell per al coneixement del desenvolupament històric de la població d'Ampostà era evident i ja havia estat anunciat per F. Esteve Gálvez (1974). La qual cosa, al costat de les obres projectades per l'Ajuntament, va motivar que el Servei d'Arqueologia, amb finançament propi i de la Diputació de Tarragona i amb la col·laboració del Museu del Montsià, programés diverses excavacions arqueològiques (fig. 2).

L'any 1985 es fa un primer sondeig al Castell, a càrrec de M. Genera del qual no tenim cap informació.

El juliol del 1987 comença una de les primeres campanyes a càrrec de X. Solé, el qual projecta els sondeigs C-I i C-II, on va localitzar restes de l'activitat industrial i materials que abastaven des del període ibèric fins als anys quaranta, amb un alt percentatge de material àrab.

El novembre i desembre del mateix any, X. Solé juntament amb A. Martín i J. García, van excavar els sondeigs C-III i C-IV, a partir dels quals van poder identificar un fossat interior.

Entre gener i desembre del 1988 s'excavà el C-V, C-VI, C-VII, C-VIII, sota la direcció de X. Solé. Aquestes noves intervencions van permetre conèixer la muralla àrab, la situació aproximada de la torre, i confirmar l'estratigrafia que s'havia anat perfilant.

Entre maig i juny del 1989 es va prosseguir amb el sondeig C-VI, dirigit per J. Bosch. Per primera vegada es localitzà un nivell ibèric «in situ».

L'any 1991, el mes de març, M. Villalbí féu un seguiment de màquines al costat del canal que descobrí un antic canal d'alimentació de la turbina, i a final d'any es van començar les excavacions, en l'ano-

menat C-IX, dirigides per T. Forcadell, M. Villalbí i P.L. Artigues, per descobrir la torre i datar-la ².

El maig del 1992 s'excavà el C-X, sota la direcció de M. Villalbí. Aquesta intervenció es practicà a l'interior de l'edifici on s'ha projectat la futura Escola d'Art d'Amposta. Els resultats de l'excavació confirmaren l'estratigrafia coneguda del jaciment i aportaren noves dades: nivells ibèrics antics, sitges, i estructures industrials modernes. El mateix any, el setembre, es va fer el seguiment dels rebaixos en l'anomenat C-XI on vam constatar que durant aqueix segle, diverses remocions del terra desfiguraven la minsa potència estratigràfica.

A final d'any es van estudiar ³ les estances soterrades que existeixen a l'àrea central del recinte (C-XII) i es comprovà que aquestes estructures eren medievals; es descobrí així mateix una àmplia mostra de marques de picapedrer.

L'any 1993, al setembre, es portà a terme una nova intervenció, sota la direcció de T. Forcadell, la cata C-XIII, on s'ha resseguit la muralla andalusina a la zona central i han aparegut noves restes estructurals d'època ibèrica.

ELS RESULTATS

En línies generals, les diferents intervencions arqueològiques han proporcionat uns coneixements aproximats del desenvolupament històric del Castell, i també han donat lloc, a més, a un grapat d'interrogants, com veurem més endavant.

Actualment, sabem que uns dels primer pobladors de l'àrea del Castell foren els ibers, que s'hi van instal·lar cap al segle v a.C., ocupació que va perdurar, d'una manera clara, fins al segle III d.C.; hem de dir però que han aparegut materials que augmenten aquesta cronologia fins al segle VI d.C. Posteriorment entre final del segle X i principi del segle XI es constata la fortificació, per part dels àrabs, del recinte, amb una sèrie de transformacions que modificaran els nivells anteriors. Dels primers moments de la conquesta cristiana tenim un buit, però els segles XIV-XV s'observa una forta activitat edilícia, per adequar el castell a les noves tècniques de guerra. Finalment, a partir

2. Fins aleshores es pensava que la torre era romana, basant-se en l'atribució cronològica feta per A. Laborde (1976).

3. Els treballs de camp van anar a càrrec de J.R. Mestre, dirigit per M. Villalbí. Agraïm la col·laboració de J. Valldepérez, de J. Sanz, dels bombers d'Amposta i de l'Escola-Taller Ibero-92.

del segle XVIII les activitats industrials, relacionades amb matèries primeres del Delta (sosa, arròs), transformen tot el recinte emmascarant gran part de les estructures anteriors.

EL PERÍODE IBÈRIC

La major part dels poblats ibèrics de la zona se situaven en petits turons, a les vores del riu i a la plana costanera, amb visibilitat entre ells i amb el riu.

L'ocupació ibèrica del lloc del Castell d'Amposta data del s. V a.C. Situat en un promontori al costat d'un torrent, on les aigües del riu es deurién estancar, hem de suposar que podia servir de fondejador (Esteve, 1974).

L'autor romà Titus Livi, en parlar de la Segona Guerra Púnica, situava la important ciutat d'Hibera a la ribera dreta del riu Ebre. F. Esteve Gálvez (1974) va identificar-la amb la situació de l'actual ciutat d'Amposta, encara que aquesta hipòtesi no ha estat confirmada.

Arqueològicament, d'època ibèrica coneixem en el Castell dos nivells estratigràfics:

1. Nivell que cobreix la roca mare, format per argiles en procés d'enduriment. Els materials ceràmics apareguts li donen una datació del segle V a.C. No s'han localitzat estructures.
2. Nivell format per argiles fines; fou afectat per les transformacions àrabs i té una cronologia àmplia del segle II a.C. al segle III d.C. Les estructures conegudes fins aquest moment són vuit sitges, i un tros de mur.

Els materials del període ibèric ple són principalment ceràmiques fetes a mà, de molt bona factura, amb tendència a la reducció, decorades amb cordons amb impressions digitals (fig. 15:2). Les ceràmiques a torn, amb un percentatge més baix, presenten una coccio menys acurada i decoracions de bandes i de cercles concèntrics (fig. 15:1). Com a material d'importació hi ha uns fragments de vernís negre àtic d'un kylix.

La gran quantitat de materials d'ús quotidià (ceràmica de cuina i fragments de graella) juntament amb la dispersió dels nivells en diferents sondeigs, C-VI i C-X, ens fa pensar en un hàbitat permanent.

El registre faunístic ⁴ ens indica una economia mixta amb forta incidència de la ramaderia i pesca; de totes formes no hem d'oblidar que l'explotació d'un medi tan ric com aquest proporcionaria una font de recursos molt important.

Del període ibèric final i romà, la ceràmica d'importació és abundant campaniana, àmfora púnica i itàlica, i sigil·lata; la ceràmica indígena a mà és testimonial i la ceràmica a torn té una gran qualitat en els acabats i la decoració (fig. 15:3, 4 i 5), les formes imiten força les ceràmiques d'importació.

Quant al poblament romà pròpiament, no queda clar el seu establiment al Castell, però sí a les rodalies d'Amposta, com la Carrova o la Palma.

Les primeres estructures ibèriques localitzades al Castell foren set sitges (fig. 3), l'any 1992, a la cata C-X. Estan situades a la zona central del recinte, en el lloc on l'aflorament de la roca mare té la cota més alta. Totes elles han estat amortitzades en època àrab i presenten al fons un petit nivell amb materials ibèrics i romans. Aquests contenidors de gra estan excavats en el tapàs i tenen forma globular. La boca és oval; una d'elles té una motllura tot al voltant que encaixa la tapa de pedra i aconsegueix un tancament hermètic, factor molt important ja que en depenia la conservació del gra. Les parets interiors de la sitja estan revestides amb una capa d'argila humida a manera d'aïllant. La capacitat d'aquests contenidors és al voltant de les tres tones. El mur localitzat, en direcció nord-sud, s'assenta al damunt la roca mare, té una amplada de 60 cm i està compost per un basament de pedres de 50 cm i restes d'una paret de fang.

La capacitat i el nombre de sitges indiquen que el gra no era emmagatzemat sols per a l'autoconsum sinó, a més, com a bé comercial, a canvi d'altres productes o de pagaments en metàl·lic.

El Castell tindria, cap al final del món ibèric, una clara funció comercial de redistribució dels excedents cerealístics de la plana, gràcies a la seva situació estratègica a l'entrada de l'Ebre, via de comunicació entre l'interior peninsular i la Mediterrània.

4. La fauna terrestre ha estat estudiada per M. Estevan i la fauna marina per N. Juan-Munts (ictiofauna) i T. Forcadell (malacofauna).

Tortosa, a partir de la conquesta cristiana de Barcelona l'any 801, es convertirà en capital fronterera, i posteriorment en regne taifa. Les possibles invasions cristianes per terra i mar i la inestabilitat de l'Islam oriental convertiran el Castell d'Amposta en un enclavament important per a la protecció de la capital, la vigilància de la zona costera i el pas pel riu.

L'organització de la població en petits nuclis rurals dispersos, depenent d'una fortificació que és el centre d'un districte administratiu, sembla que fou el model emprat a Amposta, al igual que a la veïna zona valenciana. Així, el recinte fortificat del Castell era el centre administratiu i de defensa, als seus voltants s'establien petits nuclis de caire rural, com el Pla d'Empúries, el mas de Giné, l'Ametller ...

S'ha confirmat l'existència d'un assentament andalusí, que per les restes arquitectòniques apunta a una fortificació de tipus albacar, és a dir, l'estructura del Castell era la d'un recinte emmurallat que tancava un espai on es refugiaria la població en cas de perill, mitjançant la construcció d'habitaclles provisionals. Normalment, en aquests recintes no hi havia gaires edificis interiors destacats, algunes vegades només la saluquya (posteriorment «celoquia»), que era una construcció amb poques possibilitats de defensa pròpia. Una descripció de Bernat de Robio, del 1390, parla d'una torre central anomenada «Celoquia», que probablement fóra la pervivència d'un edifici d'època àrab.

Al castell d'Amposta podem observar les restes d'aquesta fortificació àrab (fig. 4) ja que es conserva un llenç de muralla a la part oest de l'edifici central i un mur, direcció est-oest, a la zona del canal. La muralla, de la qual s'ha descobert un tram (fig. 4:1 i fig. 5) està fonamentada a la roca mare, orientada de N-E a S-W, adaptada perfectament al terreny; té una amplada de 180 cm i conserva una alçada, que varia segons l'orografia del terreny, de tres metres a 50 cm. Està bastida damunt d'una banquetta feta amb trossos de roca mare (conglomerat) lleugerament desbastat, realitzada en tapià, graves i petites pedres lligades amb morter de calç de color rosat, puja lleugerament atalussada. Les cares exterior i interior conserven les marques de l'encofrat.

Les excavacions realitzades a l'interior de l'edifici central, i així mateix el sondeig exterior paral·lel a la façana oest (C-V i C-X), han permès datar la muralla en la segona meitat del segle XI; moment en què es constata una sèrie de transformacions com l'aterrossat i anivellament de l'àrea interior del recinte.

L'excavació dels estrats inferiors del fossat paral·lel a la muralla confirmen la seva construcció en època andalusina, datant-se a la segona meitat del segle XI.

Altres elements defensius, localitzats gràcies a les excavacions, són un mur (fig. 4:2) situat paral·lel a la muralla i separat d'ella uns quatre metres, que funciona com a paret del fossat i com a contenidor de terres d'un petit talús que hi havia davant de la muralla. Està realitzat en diferent fàbrica segons les zones: mentre que prop de la torre és un simple muret de pedres lligades amb argiles i amb un recobriment de calç, uns metres més al sud, davant mateix de l'edifici principal, és un mur de tàpia encofrat. Sols en coneixem alguns fragments, ja que una part va ser destruïda per la construcció d'una torre, i dels altres, en sabem per diferents sondeigs. La seva datació l'hem de situar en època andalusina, sense poder precisar més.

A la part nord i paral·lel a la torre apareix una altra estructura (fig. 4:3). És un mur del qual coneixem uns 20 m; la part més ben conservada té una alçada de 3 m i la seva amplada és de 1,40 m. Està realitzat en tàpia, les cares vistes mostren restes del que havia estat un encofrat. El poc material aparegut confirma que és d'època andalusina. Si es pogués demostrar que els dos fossats coneguts eren d'època andalusina, entendríem que aquest mur funcionava com a muralla, i sortint del punt d'unió dels dos fossats, seguiria paral·lel a la muralla fins al riu, aïllant un fossat de l'altre.

El percentatge més alt de ceràmica ha estat la comuna, amb gran quantitat de cadufs (fig. 16: 2, 4 i 11), fragments de llànties, tapadores (fig. 16:1), grans gerres d'emmagatzematge amb decoració incisa, fragments de formes tancades com olles i olletes, amb vores de perfil en «S», i la presència de cassoles amb vidrat i engalba fosca exterior. També trobem acabats vidrats verd o marró i decoracions en manganès (fig. 16:6).

En menys quantitat han aparegut fragments de ceràmica decorada amb corda seca (fig. 16:7, 8, 9), i verd i manganès. Tipològicament, les primeres formarien part del grup de gerres, i les segones del grup, de safes. També hi ha safes, amb l'interior vidrat (fig. 16:12 i 13).

Tot el material està inclòs en el marc cronològic comprès entre la segona meitat del segle XI i el segle XII.

La conquesta de les terres de l'Ebre fou realitzada per Ramon Berenguer IV, l'any 1148, tot i que el projecte havia estat concebut anteriorment ja pels seus avantpassats. L'any 1150, el comte Ramon Berenguer IV atorga un ampli territori de la comarca del Montsià a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, creant-se la Castellania d'Amposta com a centre dels dominis hospitalers en el territori de la corona catalano-aragonesa. Posteriorment, el rei Pere, el 1280, va permutar amb els hospitalers els llocs d'Onda i Gallur per la comanda d'Amposta, incorporant-se Amposta al domini reial. El 1282, atorga la primera carta de poblament, confirmada el 1286 per Alfons el Lliberal i ratificada, el 1321, per Jaume II.

De primer moment, el rei dóna el Castell en feu a Pere de Sanaüja, ciutadà de Lleida. Durant aqueix temps la jurisdicció del Castell fou motiu de disputes amb Tortosa; i en moments concrets, com la guerra de l'Hospital, el Castell va pertànyer a Tortosa. El s. XIV, pren relleu la figura dels alcaids en la custòdia i defensa del Castell; rebran a canvi un sou i seran nomenats pel rei, i de vegades per l'oligarquia tortosina, que estava interessada en el control del Castell i les seves rendes.

L'any 1384, el Castell passa a mans de l'orde de Sant Jordi d'Alfama, per concessió del rei Pere III. Posteriorment, però, en la guerra de Joan II, el Castell es troba una altra vegada sota el control de Tortosa, jugant un paper molt important en la defensa d'aquesta ciutat. Fou assetjat entre 1465 i 1466, i malgrat els ajuts de la ciutat tortosina, fou pres i destruït, segons la narració de Jerónimo Zurita.

El Castell d'Amposta fou donat pel rei Joan a un noble navarrès, Pere de Peralta, en compensació pels serveis prestats; aquest noble cedeix part dels seus drets a l'arquebisbe de Saragossa. A partir del 1470, la ciutat de Tortosa intenta aconseguir el Castell i les seves rendes per mitja de l'arrendament a fi de reforçar el control del nus comercial de l'Ebre i la Mediterrània.

Les diferents incursions pirates del segle XVI van contribuir a la desfeta del Castell; tant és així, que l'abat de Benifassà va demanar permís, que li fou concedit, per treure pedra del Castell per bastir altres construccions.

Dues descripcions, una de Bernat de Robio, del 1390, i l'altra de Zurita, de la guerra de 1465, ens mostren l'estructura del Castell al final de l'edat mitjana:

«Dichmenge, après vespre, III juli, lo dit honrat veguer fon en lo loch de Amposta e aquí vee e reconegue lo castell del dit loch, e ab lo castlà e molts prohomens d'aquell loch e vist a hull lo dit castell e cercat peu a oeu aquell, fon atrobat que lo dit castell, primerament ha I Vall fort bo e un mur, però en lo mur no ha andadors, e hay una torra appellada de Spital, bona e forts e ben deffenet —sens andadors—; en après I vall; en après, a la part a dins ha I vall bo e après hun mur e una gran torra ab altres edificis, appellada Celoquia, fort, defenet e bona.

Així, que'l dit honrat veguer, ab tots aquells que aquí eren donaren lo dit castell per fort e deffenent, fahent-hi andadors e reparant algunes torres que y havia en los dos murs primers ...»⁵.

«... y fue a poner cerco sobre el castillo de Amposta, por quitar el socorro que podía entrar a los de Tortosa por la mar, que era más cierto que el que les podía bajar por el río, que fácilmente se les podía defender, y asento su campo contra el castillo a los dos del mes de octubre.

Era fortaleza muy grande, asentada en una roca que la bate el río Ebro por dos partes, obra de fuerte y señalado artificio del tiempo de su reconquista, que se dio a los caballeros de la orden del Hospital, con diversos baluartes y torres y muy hondas cavas, y cercóse por la parte de la tierra y por el río, con las galeras que el rey mandó armar ...

... pasó el rey un excesivo trabajo, en el cerco del castillo de Amposta, porque del había de resultar el rendirse la ciudad de Tortosa ...

Derribóse con una bombardas gruesa, la torre principal del castillo, que estaba sobre el río, hasta los traveses i petril, y otro día derribó la torre mayor a la parte de San Juan, y otras bombardas hicieron muy gran estrago. Mandó el rey otro día dar el combate, y el maestre de Montesa tuvo sus estancias des de la torre hasta el río, y el castellán de Amposta tomó el combate contra la puerta principal del, donde estaba la mayor defensa y fuerza de su artillería. Estuvo el conde de Quirra enfrente de un puente por donde atravesaban las cavas ...

5. Text tret de ALMUNI et alii (en premsa).

Pasó el castellán con sus gentes las cavas y con un ímpetu i furia terribles les ganó su artillería, y los otros capitanes ganaron los baluartes y pusieron sus estandartes en ellos, y siendo ganadas todas las defensas del capitán, Pedro de Planella recogió a la torre de San Juan con treinta soldados, y rindióse a la merced del rey ...»⁶.

Sabem que el Castell tenia tres fossats semicirculars, el primer precedia el recinte emmurallat exterior, i els altres se situaven abans del nucli principal del Castell. Hi havia també tres torres, una es trobava sobre el riu, la torre «Spital», que fou enderrocada durant la guerra de Joan II (1466); l'altra era la «Celoquia», a la part central, i l'última, la de «Sant Joan».

Actualment coneixem (fig. 6) els dos fossats interiors, a partir de les excavacions i d'uns plànols del segle XVIII (fig. 7 i 8). Ens resta per identificar el fossat més exterior: si ens guiem per les restes d'emmurallament de la façana del riu (fig. 6:3 i fig. 9) observem que arriba fins al lloc anomenat el poado; la murada està trencada pels fonaments del Pont Penjat, depassant l'àrea marcada pels fossats interns. Aquesta és l'única resta visible que tenim d'un emmurallament exterior.

A la zona nord del recinte del Castell s'aixequen les restes de la part inferior d'una de les torres del sistema defensiu. aquesta torre, coneguda en la seva totalitat gràcies a un gravat fet per Moulinier per a Alexandre Laborde (s. XIX) sembla que és la que descriu J. Zurita el 1668 com a torre de Sant Joan (fig. 6:1, fig. 10 i fig. 11). Fins fa poc temps hom pensava que era romana però les excavacions arqueològiques ho han desmentit, la seva construcció es data al segle XIV-XV⁷.

Aquesta torre fou construïda en un punt feble, situant-se en un angle de la muralla àrab. A la seva cara nord i oest hi ha espitlleres, que tenien una funció purament defensiva. Des d'aquesta banda es dominava la confluència entre el riu i el fossat, avui dia aprofitat pel canal.

La torre està escapçada al nivell del primer pis i hi resta una alçada de 5 m, quan l'original estaria al voltant dels 20 m. És de planta rectangular (9,10 m × 11,75 m) i està situada en un punt en què la roca mare té un fort pendent; per bastir-la van retallar el conglomerat fins

6. Text tret de LÓPEZ (1975).

7. Paral·lels propers d'aquesta mateixa època són: Palau Episcopal de Tortosa, Aula Major de la Seu de Tortosa, Torre d'Alcanar, Torre de la Galera, Mas del Bisbe, Torre de les Monges (Tarragona), Àbsis de l'església de Sant Joan (Lleida).

a deixar una base plana que varen igualar amb una capa de morter de calç.

Les cares exteriors (fig. 12) i interiors del mur estan fetes amb carreus i al mig hi ha morter de calç i pedres de diferents mides, sense debastar, formant en conjunt un mur d'una amplada de 2,40 metres. Els carreus estan treballats: molts d'ells encoixinats, i alguns, gravats amb la creu de l'Hospital. Possiblement la pedra fou extreta d'alguna pedrera pròxima localitzada a l'altra banda de riu; la seva explotació està documentada durant la construcció de la Seu de Tortosa (Almuní, 1991).

Les altres restes conegudes d'aquest període són unes estances semisoterrades (fig. 6:2), situades a l'àrea central del castell. Són sis, amiden 5 m² cadascuna, i estan disposades paral·lelament a la muralla àrab, unes al costat de les altres. Les parets foren bastides amb carreus de pedra sorrenca, ben escairats i col·locats en filades horitzontals, i al terra hi ha grans lloses. Una de les estances conserva una major alçada i en una paret hi ha les restes d'una porta tapiada i senyals de la presència d'un pis superior. La repetició d'un patró mètric sembla indicar la quantificació del producte emmagatzemat; possiblement, el cobrament de delmes en espècies motivà la ubicació d'un espai dedicat a l'emmagatzematge.

La major part dels carreus presentava marques de picapedrer (fig. 13). Hem recollit un total de 90 marques en quatre de les estances (hi ha dues estances que no hem pogut estudiar per estar enlluït el parament). Les marques individuals o associades, n'hi ha un gran nombre que no es repeteixen. Les repetides són la m1, m2, m3 i m5, i l'associació m1 i m29; el grup m19 es troba en tres estances. No s'ha observat cap preferència per situar les marques en llocs determinats, i el mostreig és força homogeni en les quatre estances. Segurament les marques foren gravades per poder quantificar i cobrar el treball fet pels diferents pedrapiquers.

El món medieval emprà la tècnica àrab per a la ceràmica, de manera que en un primer moment no s'observa gairebé cap canvi en les vaixelles; posteriorment hi haurà una variació en els elements decoratius i començaran a predominar els símbols de tipus cristià. L'excavació ha proporcionat ceràmica de reflexos metàl·lics (fig. 16:10) amb decoració vegetal i geomètrica, alguns fragments de plats en verd i manganès i ceràmica blava com a element de luxe mentre que la ceràmica de cuina (fig. 16:14) manté la tipologia anterior.

El Castell, molt malmès en la guerra civil del segle XV, es va desfer de mica en mica amb les escomeses pirates, freqüents el segle XVI. L'any 1627, en una ràtzia pirata, la població va haver de refugiar-se a l'església parroquial, ja que el Castell no oferia garanties de seguretat.

El segle XVIII, per a la construcció del canal de la dreta es va aprofitar part del fossat del Castell.

Les descripcions d'Amposta del segle XIX anomenen diverses i excel·lents fàbriques de sabó en aquesta població; el fàcil accés a les matèries primeres com és la sosa o la sal, en quantitat al Delta, i l'oli, conreat a la plana del Montsià, en feia possible l'elaboració. En el plànol del segle XVIII (fig. 7), hi ha marcat a l'interior del recinte una fàbrica de sabó pertanyent a la «Compañía de Aragón». Les excavacions arqueològiques han recuperat restes estructurals (fig. 14:1) de focs i de trulls, que podrien haver format part d'aquesta fàbrica.

Fou el segle XIX l'últim en què el recinte s'emprà per a usos militars, durant les guerres carlines; n'és una mostra la tronera que es conserva en l'emmurallament de la zona del canal.

Les transformacions més importants les patí el Castell en la seva adequació amb finalitats industrials. El 1860, es comprà el Castell a l'Estat⁸. A final del segle XIX, el recinte del Castell estava en mans dels germans Dolores i Evarist de la Helguera, la primera el va obtenir per herència del seu espòs, Manuel Estrany Rocamora, i el segon per compra a la seva germana. Entre els anys 1863-65, Evarist hi tenia una fàbrica d'extracte de regalèssia, fins que amb la pujança de l'arròs va cercar un veí de Sueca, Bernat Lladó, per muntar-hi un molí. Al poc temps s'hi va instal·lar Vicent Cercós com a moliner, i es va crear la Societat de Crèdit Ampostino, que es dedicava a aquest cereal a l'engròs i a les farines. L'anomenat Molí Cercós (fig. 14:2) funcionava alternativament amb la força de l'aigua del canal per mitjà d'una turbina i amb una màquina a vapor, després substituïda per un motor de gas-oil. L'any 1924, es va cremar i se'n bastí un de nou, l'actual, en el mateix lloc de l'anterior.

8. Informació extreta del Registre de la Propietat d'Amposta.

Un altre sector del Castell, situat entre els dos fossats, fou venut per Dolores a Francisco Bas, qui també hi ubicà un molí arrosser (fig. 14:3), el qual fou adquirit, a principis del segle XX, per la família Escrivà. Quan l'any 1912 es cremà la instal·lació, es va traslladar el molí a les afores de la població en direcció a Sant Carles de la Ràpita.

Els molins d'arròs, amb les seves dependències auxiliars dins el recinte fortificat del Castell, a més de fer desaparèixer gran part de les anteriors edificacions, en van desvirtuar definitivament la morfologia: fou el final d'un procés de transformació contínua al llarg de la història.

BIBLIOGRAFIA

- ALMUNI, Victoria (1991): *L'obra de la Seu de Tortosa (1345-1441)*. Dertosa. Tortosa.
- ALMUNI, Victoria; BONET, Maria; CURTO, Albert (en premsa): *De l'edat mitjana al Montsià: els castells*. Amposta. Museu del Montsià.
- ARTIGUÉS, Pere Lluís i VILLALBÍ, Mª Mar (en premsa): «L'adaptació estructural del Castell d'Amposta al món feudal», *IV CAME*. Alacant, 1993.
- BRAMON, Dolores (en premsa): «Sobre una proposta d'etimologia àrab del topònim d'Amposta: possible reminiscència de l'article sudaràbic AM-?», *XXXVII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*. Amposta, 1990.
- ESTEVE GÁLVEZ, Francisco (1974): *La necrópolis de la Oriola cerca de Amposta*. Valencia, Estudios Ibéricos, 5.
- FORCADELL, Toni i VILLALBÍ, Mª Mar (en premsa): «Un exemple de gestió: El Castell d'Amposta». *II Jornades sobre la situació professional dels arqueòlegs*. Barcelona, 1993.
- LABORDE, Alexandre de (1976): *Viatge pintoresc i històric per Espanya*. Abadia de Montserrat.
- LÓPEZ, Rogelio (1975): *Historia de Amposta*. Tortosa.
- MESTRE NOÉ, F. (1984): *Contalles crepusculares tortosines*, Dertosa, Tortosa.
- SOLÉ, Xavier; GARCIA, Joan; MARTIN, Albert (en premsa): «Excavacions al Castell d'Amposta (1987-1988)». *XXXVII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*. Amposta, 1991.
- Tortosa (1987): *Revista T (D)*, núm. 2. Tortosa.
- VILLALBÍ, Mª Mar (en premsa): «El Castell d'Amposta, un assentament del segle v a.C. a la desembocadura de l'Ebre». *XXXVII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*. Amposta, 1991.
- VILLALBÍ, Mª Mar (inèdit): *Memòria de l'estudi de les estructures soterrades de la zona central del Castell d'Amposta (Montsià)*.

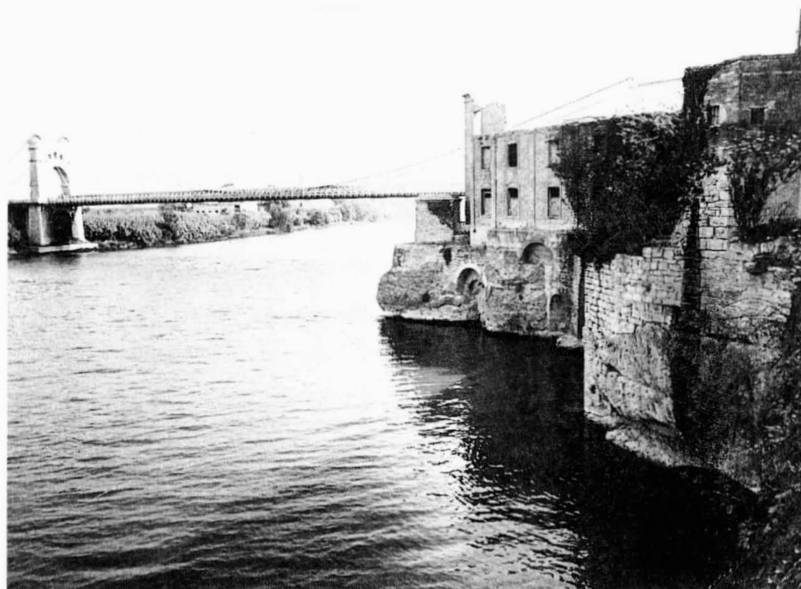

Fig. 1. Castell d'Amposta. S'observa la situació del recinte respecte al riu, i també restes de l'emmurallament exterior.

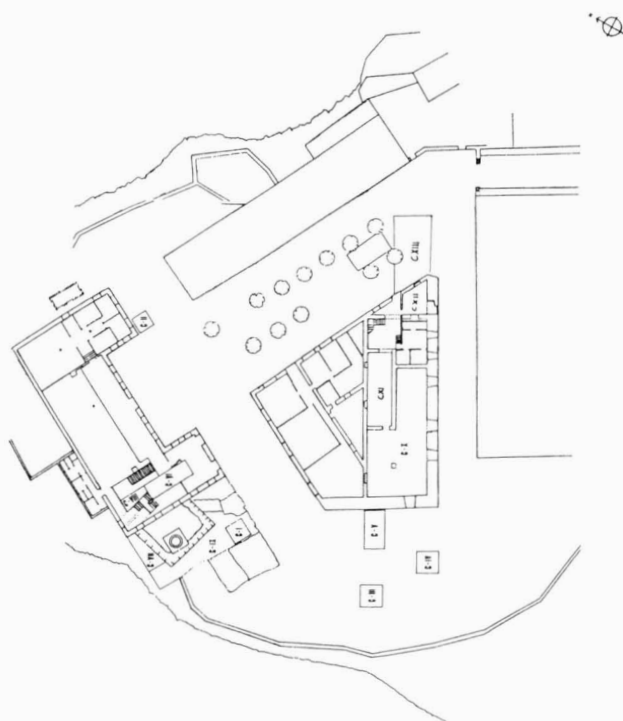

Fig. 2. Plànol de situació de les excavacions.

Fig. 3. Sitges ibèriques.

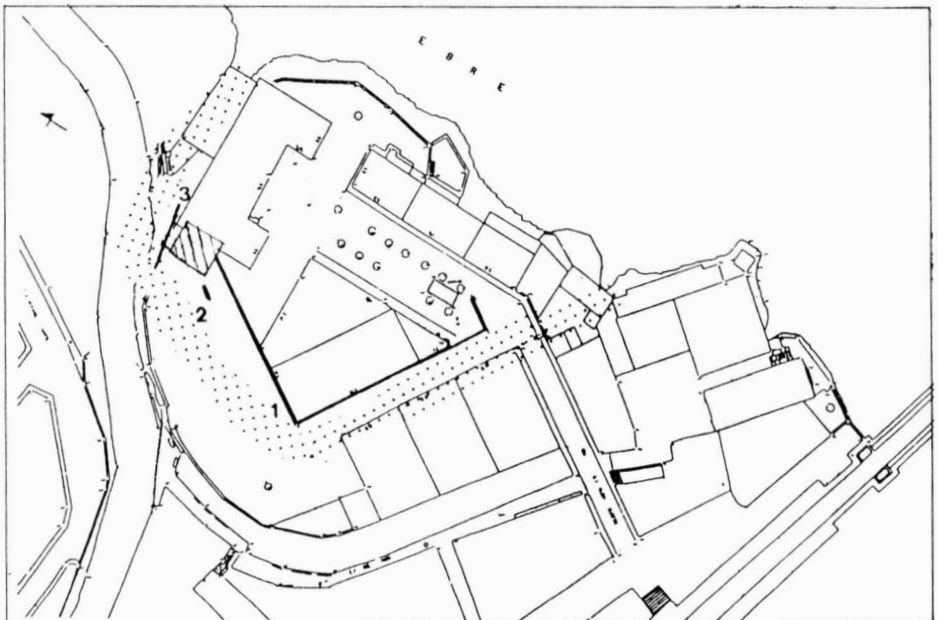

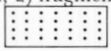
Fig. 4. Plànol de situació de les restes andalusines del Castell: 1) muralla, 2) fragment de mur per contenir les terres d'un talús, 3) mur que separava els dos fossats. Fossat.

Fig. 5. Vista de la muralla andalusina.

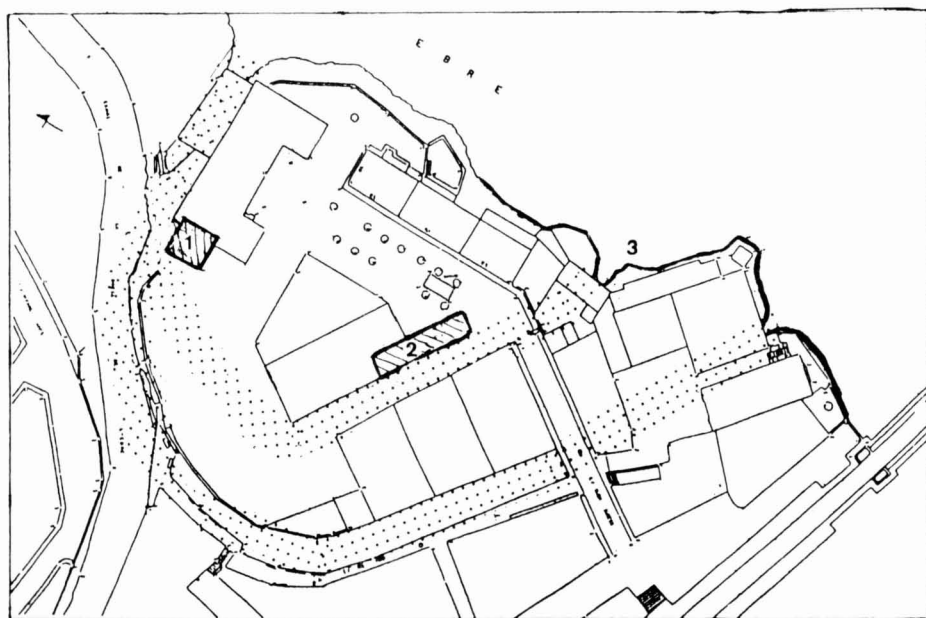

Fig. 6. Plànol de situació de les restes medievals: 1) Torre de Sant Joan, 2) estances soterrades, 3) emmurallament exterior. Fossat.

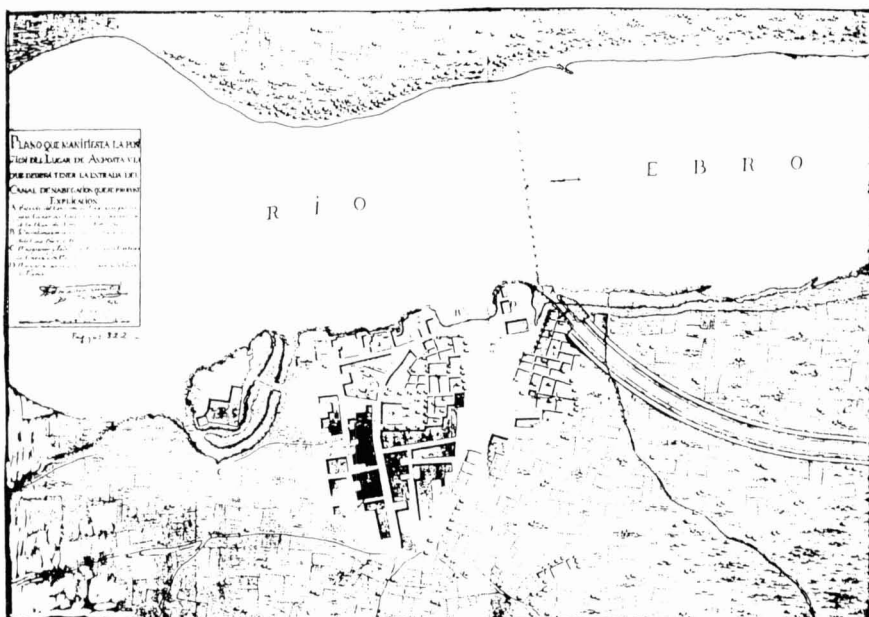

Fig. 7. Plànol del Castell del 1751.

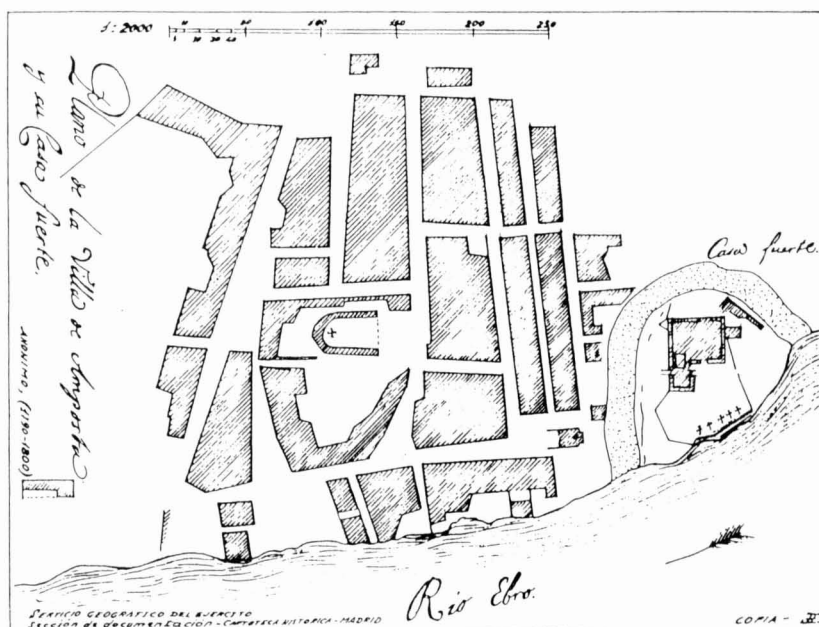

Fig. 8. Plànol del Castell de 1795-1800.

Fig. 9. Detall de les restes constructives de l'emmurallament exterior.

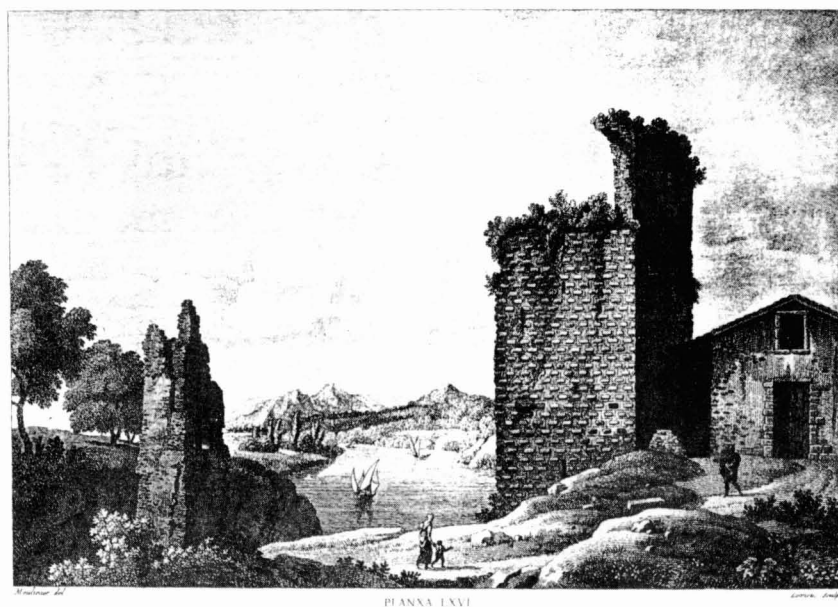

Fig. 10. Gravat de Moulinier.

Fig. 11. Vista de les restes de la torre de Sant Joan.

Fig. 12. Detall del parament de la torre.

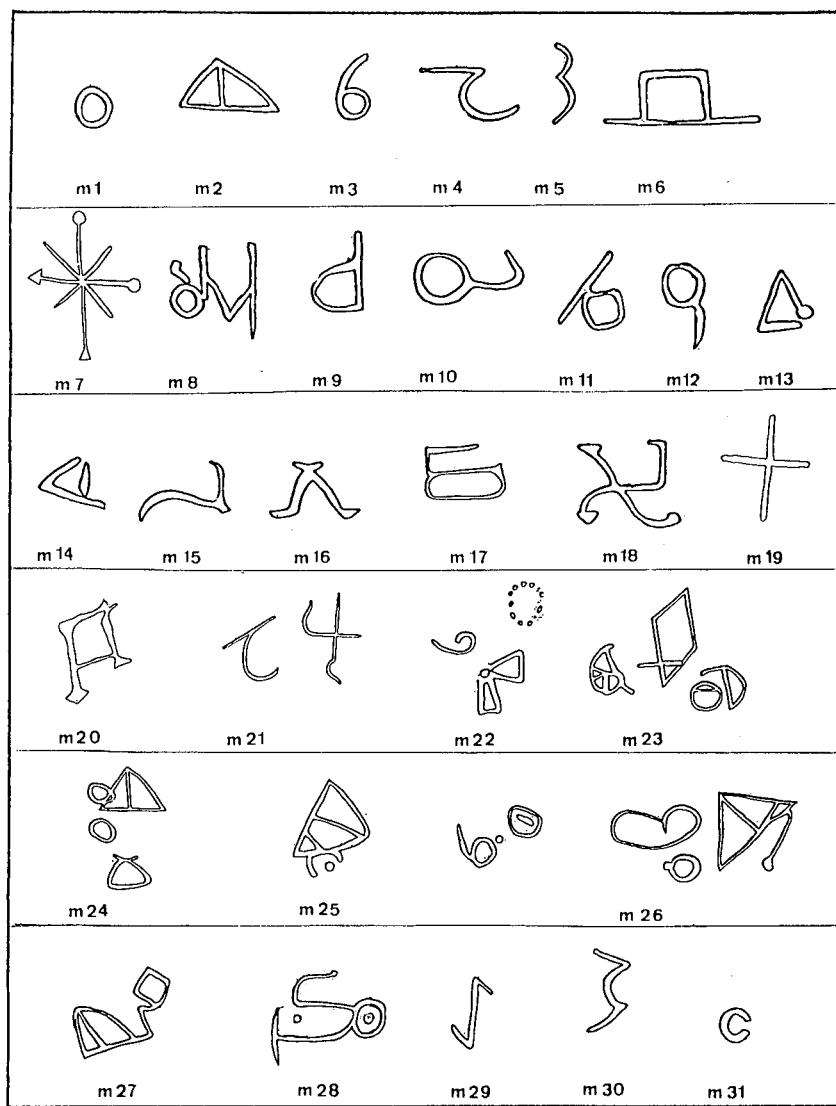

Fig. 13. Quadre de les marques de picapedrer.

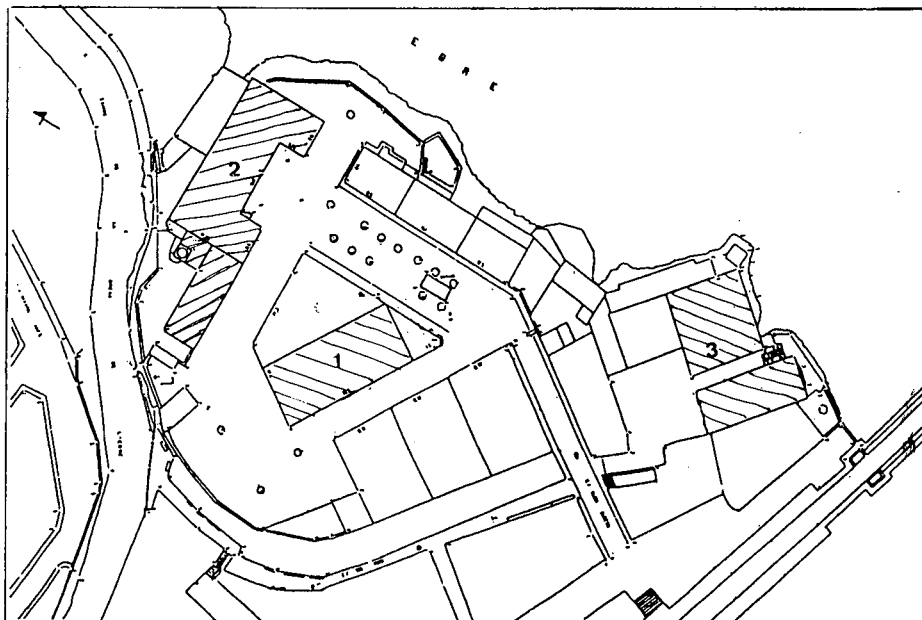

Fig. 14. Plànol dels espais d'ús industrial: 1) Possible ubicació de la fàbrica de sabó.
2) Molí Cercós. 3) Molí Escrivà.

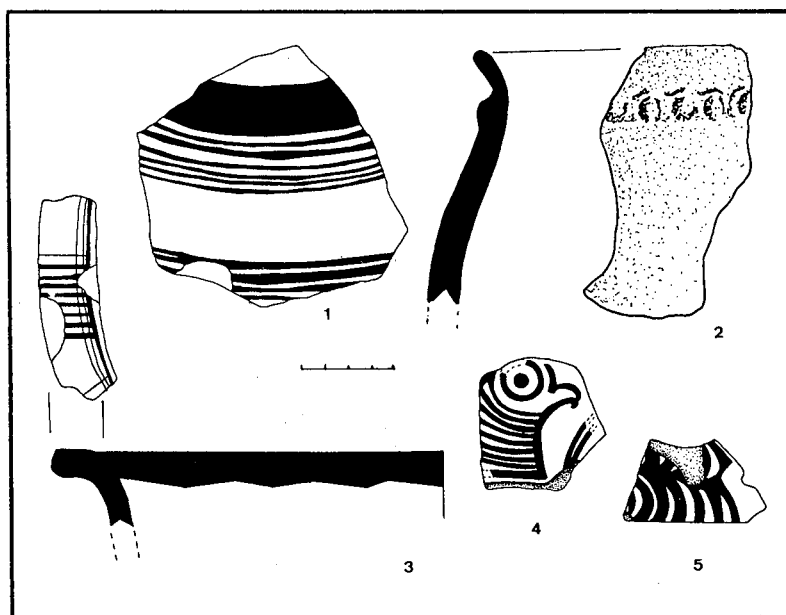

Fig. 15. Ceràmiques ibèriques.

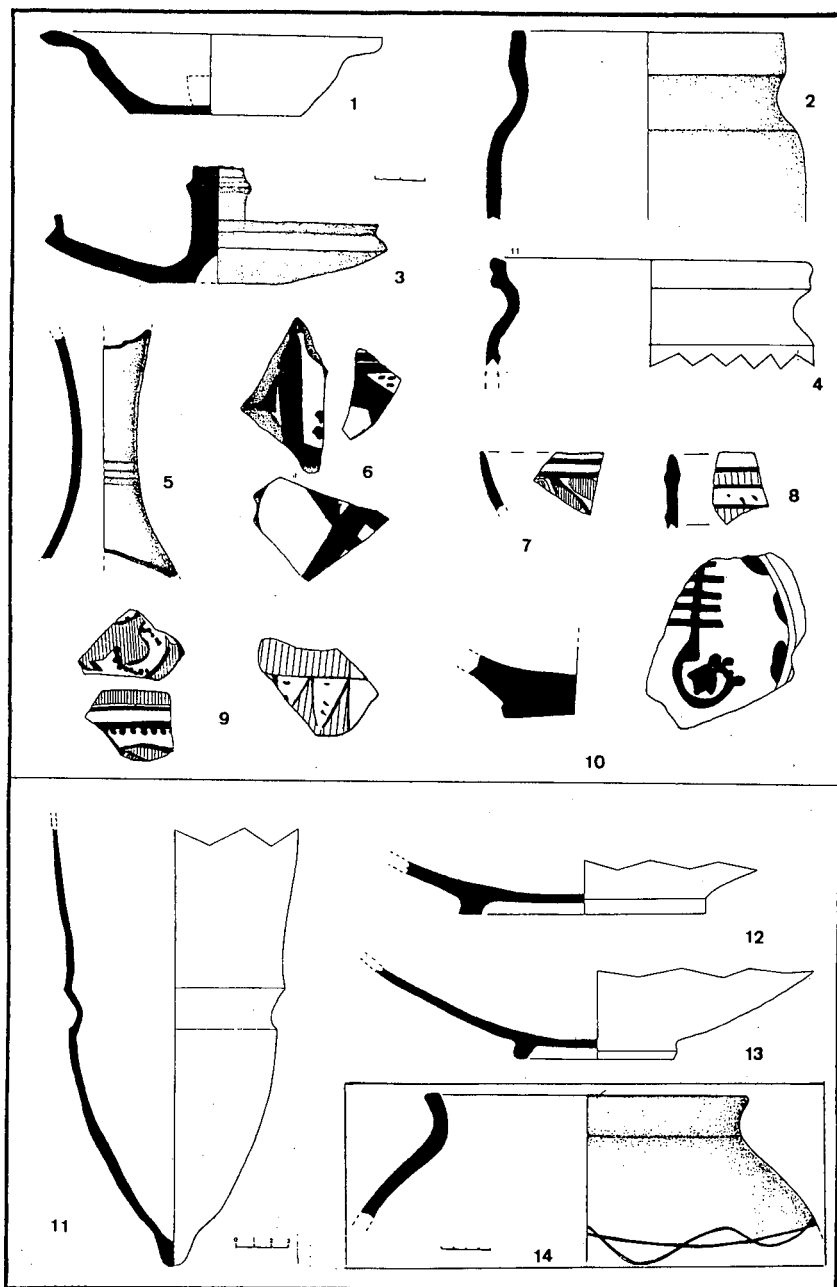

Fig. 16. Ceràmiques andalusines i cristianes.